

YÊN HÓA - MIỀN ĐẤT GIÀU ÂM NHẠC

PHAN THANH TỊNH

Từ thị trấn Đồng Lê theo tỉnh lộ đi về hướng tây bắc đến núi Cầu Rồng rẽ ngoặt vào hướng nam khoảng 9km xuống thị trấn Quy Đạt ta gặp một bản làng san sát nằm giữa một thung lũng gần như bốn phía đồi núi bao bọc với các ngọn núi Đen, núi Ông Ngoi, lèn Búng... bản làng ấy là xã Yên Hóa, một xã vùng cao huyện Minh Hóa, tỉnh Quảng Bình.

Yên Hóa có hai làng Yên Đức và Tân Kiều, một xã nghèo của huyện, hầu hết đất đai khô cằn sỏi đá. Thôn Yên Đức trước đây được biết đến là một vùng trồng thuốc lá ngon nổi tiếng của tỉnh. Ngày trước không có nước để trồng lúa, dân ở đây quanh năm suốt tháng chỉ ăn bồi ngô trừ bữa. Ở đây, trai gái già trẻ đều hút thuốc, điều thuốc vẫn bằng lá to bằng ngón tay; có cụ đã từng nói: *“Hút thuốc lá là để khuấy khóa, quên đi cái cam khổ nhọc nhàn cơ cực đè nặng lên lưng người Yên Đức”*. Thế nhưng vào tận mỗi nhà trong thôn mới hiểu được cuộc sống và con người ở đây. Ấn tượng mạnh với mọi người mới đến là nhà nào cũng đều có một cây đàn hoặc tròn hoặc vuông làm bằng gỗ được làm đơn giản nhưng khá khéo léo, treo cẩn thận lên vách tre nứa hoặc cột nhà.

Theo các cụ ngày trước kể lại rằng, ông tổ đàn của làng này vốn xưa là người theo hầu vua Hàm Nghi. Khi vua bị thực dân Pháp truy đuổi, vua lánh nạn tại Cát Đằng Sách (xã Hóa Sơn). Những lúc vua buồn than thở trước cảnh nước mất nhà tan, Tôn Thất Thuyết gọi ông đến gảy đàn hầu vua. Khi vua Hàm Nghi bị giặc Pháp bắt đi, ông trốn chạy về nương náu ở Yên Đức, một làng hẻo lánh ở xa Cát Đằng Sách, cách núi, cách khe hiểm trở và sinh con đẻ cháu ở vùng này. Những lúc ngồi một mình nhớ đến vua, ông đem đàn ra gảy, dân làng đến vây quanh ngồi nghe, người đánh đàn và người nghe đều thờ dài náo nức. Chiếc đàn ông chế tác hồi bấy giờ là một loại đàn nguyệt nhỏ có đường

kính hơn 20cm, cần đàn dài 60cm và như ông nói cho dễ kiếm gỗ. Đàn có 4 dây bằng thép nhỏ cũng gọi là đàn tứ, về sau ông còn chế tác thêm một chiếc đàn tương tự nhưng hộp gỗ hình vuông có 3 dây gọi là đàn tam. Ông bảo bốn với ba là bảy, bảy là thất, thất cũng có nghĩa là mất, cái thâm ý sâu xa của ông muốn nói với dân làng rằng tiếng đàn là nỗi đau của người dân làm than mất nước và trời tròn đất vuông có thấu chăng nỗi lòng của người dân nô lệ đón đau này.

Những năm tháng còn lại của cuộc đời ông sống ở làng này, ông dành tất cả tâm huyết truyền cho các thế hệ con cháu kỹ xảo đánh đàn và cách đẽo gọt chế tác đàn. Cho đến những năm 60 của thế kỷ trước, cả làng Yên Đức trai gái già trẻ đều biết đánh đàn. Thời ấy có một cán bộ dưới xuôi lên công tác ở đây đã cảm kích viết một bài thơ tặng cho dân bản với tựa đề “Trong tiếng đàn Yên Đức”, trong đó có câu:

*“Gân cước đôi tay các cụ già
Tiếng đàn như trẻ lại ngân nga
Chòm râu hấp háy ngân trong phim
Khúc đời cuộc đời khúc tráng ca”*

Trong cuộc chiến đấu chống chiến tranh phá hoại của giặc Mỹ, giữa mưa bom bão đạn ác liệt, tiếng đàn của người dân Yên Đức đã hòa nhịp với phong trào “Tiếng hát át tiếng bom” của toàn tỉnh, cô vũ động viên bà con bám làng mà chiến đấu, bám hố bom mà sản xuất thâm canh. Tiếng đàn là khúc tráng ca tiễn con em lên đường chiến đấu, đã cô vũ động viên bà con trong những thời điểm khó khăn nhất giữ niềm tin vào Đảng và vào chiến thắng.

Đến nay, phong trào đàn và hát của người dân xã Yên Hóa cũng đã, đang phát triển mạnh và rộng khắp. Thay thế chiếc đàn tam, đàn tứ truyền thống của quê hương, lớp trẻ Yên Hóa ngày nay chuyên sang chơi đàn ghi ta, măngđôlin. Bình quân cả thôn Yên Đức kể cả thôn Tân Kiều có tới hơn 50% gia đình có đàn

ghỉ ta. Sau những giờ lao động mệt nhọc, trai gái đến với nhau bên những tán cây mát rượi ven rừng hoặc bên bên nước có con khe bốn mùa ngân vang rào rạt, con trai đánh đàn, con gái hát những bài tình ca cách mạng, những bài ca truyền thống sâu lắng dịu dàng, tình cảm. Đặc biệt sau mùa gặt tháng 5 âm lịch, dân làng có phong tục cúng cơm gạo mới (cũng cần nói thêm rằng cùng với nhiều địa phương ở huyện Minh Hóa ngày nay Yên Hóa đã có nước thủy lợi cấy lúa). Toàn xã nhà nào nhà nấy đều cúng cơm gạo mới rất to, họ kết hợp cúng bái - đàn hát mừng được mùa và khẩn cầu trời đất thần linh ban cho mưa thuận gió hòa được mùa khoai lúa.

Những ngày tết, ngày lễ, bà con tập trung đông đảo tại nhà văn hóa thôn để nghe các chàng trai cô gái múa hát hay, đàn giỏi ca ngợi Đảng, ca ngợi mùa xuân, ca ngợi quê hương tung bừng rộn rã không khác chi ngày hội.

Trong các đợt tiễn con em lên đường tòng quân, trong các đám cưới hoặc giao lưu văn nghệ với các thôn, xã bạn, cùng với điệu hò thuốc dân gian quen thuộc của dân bản, các bài ca đi cùng năm tháng của đất nước, quê hương trong tiếng hát, tiếng đàn âm vang rộn ràng sôi nổi.

Có những gia đình được cả thôn triu mến gọi là gia đình âm nhạc như gia đình thầy Thắng có 3 con trai và 4 người con gái đều đàn hay hát giỏi. Đặc biệt, có anh Sâm, bộ đội thương binh cụt một tay nhưng anh dùng khuỷu tay vừa đàn vừa hát rất điệu nghệ, được bà con thôn xóm yêu mến và tán thưởng.

Ở thôn Yên Thành, có chú Tấn, nguyên là cán bộ văn hóa thông tin huyện và 2 cháu là hai anh em hiện công tác tại Phòng Văn hóa Thông tin huyện Minh Hóa đều là những người rất giỏi đánh đàn. Riêng thôn Tân Lợi, cả xóm đều biết đánh đàn.

Trên bước đường phát triển của xã hội ngày nay, các loại đàn truyền thống của Yên Đức vẫn còn giữ lại được vị thế và vẻ đẹp của nó. Trong những ngày lễ, tết, ngày giỗ cơm gạo mới, thậm chí những lúc rỗi rãi các cụ ông, cụ bà xách đàn đến nhà văn hóa thôn hoặc qua các nhà hàng xóm phối hợp đàn hát. Các cụ bà hát điệu nhà

trò (một điệu ca trù của Quảng Bình) và hát điệu sắc bùa, điệu hò thuốc, vừa hát vừa gõ trống, gõ phách nhịp, các cụ ông ngồi đánh đàn cùng hòa vào nhịp điệu khi nhặt khi khoan đậm nồng sâu lắng. Những lúc như thế, trên một chiếc chiếu trải giữa nhà các cụ ngồi “biểu diễn” hàng xóm vây quanh lắng nghe:

*“Thương chi ai vụng trồng ngô
Hạt đi đâu hết chờ cây khô về nhà”*

Hoặc:

*“Trời mưa nước chảy quanh hồi
Anh không lấy vợ ai đâm bồi cho anh ăn?”*

Các cụ lại mượn câu hát nhẩn nhủ tình thương với những bản làng bên thôn bạn hát với nhau như “liền chị, liền anh”, ở đây là “liền ông, liền bà”:

*“Thương người lặn lội đường xa
Đến đây em trải chiếu hoa cho anh đàn”*

Thế đấy, giữa đời thường cái bụng dẫu lúc đói lúc no, nhưng tiếng hát tiếng đàn của người dân Yên Đức lúc nào cũng dạt dào tràn đầy tình nghĩa. Trong tiếng hát tiếng đàn sôi nổi của giới trẻ, tiếng đàn tam, đàn tứ của các cụ ông, tiếng gõ trống gõ phách nhịp và tiếng hát của cụ bà mang đậm nét dân gian tinh tế sâu lắng, càng tăng thêm tình cảm mặn nồng trong tình làng nghĩa xóm.

Trong xu thế phát triển của xã hội ngày nay với cơ chế thị trường và mang tính đổi mới, các nền âm nhạc ca hát cũng theo đó mà thay đổi, biến cải. Xu thế nhạc mới, nhạc trẻ và các trào lưu âm nhạc phương Tây (hiphop, rap, rock...) du nhập vào đầy rẫy. Truyền thống âm nhạc ca hát dân gian của nhiều vùng miền trong nước ta nói chung và của tỉnh Quảng Bình nói riêng đã thu hẹp lại, mất dần nét độc đáo mang tính dân tộc của nó.

Tuy vậy, ở Yên Hóa vẫn giữ lại được truyền thống văn hóa về âm nhạc mang chất dân gian phong phú của nó. Thế hệ chúng ta, đặc biệt là các cấp chính quyền, các cơ quan chuyên ngành cần có biện pháp cụ thể, hữu hiệu để bảo tồn giữ gìn vốn quý đó, để Yên Hóa mãi mãi là quê hương - mảnh đất - con người giàu âm nhạc, làm phong phú thêm một nét đặc sắc về bản sắc văn hóa dân tộc của Quảng Bình chúng ta ■